

Список використаних джерел

1. Баженова Е.А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Баженова Е.А. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 272 с.
2. Житецкий П.И. Очерк звуковой истории малорусского наречия / Житецкий П.И. – К., 1876. – 376 с.
3. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Золотова Г.А. – М.: Наука, 1973. – 351с.
4. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Кубрякова Е.С. – М.: Наука, 1986.
5. Маркелова Г.В. Развитие средств авторизации в синтаксической системе русского языка: история пояснительных конструкций: семантический и функциональный аспекты: учеб. пособие / Галина Викторовна Маркелова – Тверь, 1994. – 85 с.
6. Сеница И.А. Языковая личность автора в научно-гуманитарном тексте (коммуникативный, культурологический, образно-стилистический аспекты): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.02 / Сеница Ирина Анатольевна. – К., 2007. – 516 с.

Анотація. У статті досліджуються індивідуально-авторські особливості синтаксичної організації наукового тексту. Вивчаються синтаксичні одиниці, які відображають специфіку внутрішньої організації свідомості, індивідуальну картину світу П.Г. Житецького.

Ключові слова: індивідуально-авторські особливості, синтаксичні одиниці, науковий текст, індивідуальна картина світу, П.Г. Житецький.

Summary. The individual-author features of syntactic organization of scientific text are investigated in the article. The author of the scientific research is recognized as a qualificatory component of scientific communication that allowed educating the subjective constituents of cognition process, represented in the text of monographic research. Syntactic constructions in the scientific text are studied. Syntactic constructions represent the specific of internals of consciousness, individual picture of the world of P.G. Zhiteckij and the use of these means is connected with the necessity to make the presentation of objective scientific information comprehensible and interesting for a general reader as well as with the author's desire to convince the reader of the truth of his point of view on the questions touched upon in the scientific text.

Key words: the individual-author features, syntactic constructions, scientific text, individual picture of the world, P.G. Zhiteckij.

Отримано: 23.02.2015 р.

УДК 811.161.2'282

Стецик Х.М.

ФУНКЦІЇ НАДДНІСТРЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ В ХУДОЖНІЙ МОВІ А. ЧАЙКОВСЬКОГО

Одним із актуальних завдань сучасної української лінгвістики є вивчення взаємодії художньої мови і територіальних діалектів. Таке дослідження важливе для з'ясування закономірностей репрезентації говорів у мові художньої літератури, встановлення складу, способу вживання діалектних одиниць, визначення функціонального навантаження та статусу діалектизмів у творах. “Мова белетристики виступає середовищем, у якому здійснюється безпосереднє контактування діалектної і літературної форм мови” [1, 3]. Тому ґрунтовний аналіз застосування говіркових одиниць у художньому мовленні сприяє розв'язанню проблеми взаємодії літературної мови і діалектів [3].

Питання співвідношення діалектних і літературних мовних елементів у структурі художнього тексту постійно перебуває в полі зору українських мовознавців. У працях В. Грещука і В. Грещук [3], Ф. Жилка [4], Б. Кобилянського [6], І. Матвіяса [7; 8] та ін. проаналізовано специфіку використання гуцульського, покутського, бойківського, буковинського говорів в українській художній літературі. Наддністрянський діалект у такому аспекті досліджений значно менше. Предметом вивчення стали наддністрянські говіркові елементи в художньому мовленні Б. Голода [2], М. Шашкевича [5] та М. Яцкова [9]. Мова художніх творів А. Чайковського з погляду відображення в ній наддністрянського говору ще не була об'єктом дослідження, що зумовлює актуальність теми нашої розвідки.

Метою статті є аналіз особливостей застосування наддністрянського діалекту в мові прози А. Чайковського.

Тенденції взаємодії говорів і художньої мови, мотиви, спосіб використання діалектизмів у художньому тексті в різні періоди розвитку української літературної мови зумовлюються неоднаковими чинниками. На сучасному етапі вживання говіркових елементів у художніх творах здебільшого мотивоване стилістичними настановами – відтворенням місцевого колориту, мовною характеристикою персонажів, локалізацією зображуваних подій – і становить відступ від чинних мовних норм.

Інший статус і функціональне навантаження мають діалектизми в художній літературі кінця XIX – початку XX ст. – в період існування західноукраїнського варіанта літературної мови. В умовах неусталеності й браку нормалізації й кодифікації літературної мови тогочасні галицькі письменники орієнтуються на мовні норми місцевих говірок, мимовільно використовуючи діалектні одиниці в художніх текстах без заздальгідь визначеної стилістичної мети. Діалектизми в художній літературі означеного періоду виконують комунікативну функцію, виступають органічною складовою тодішньої західноукраїнської літературної мови. Як діалектні, такі мовні одиниці кваліфікуються з позиції норм сучасної української мови.

Закономірності розвитку української літературної мови в кінці XIX – на початку XX ст. відображені в прозі А. Чайковського. Мовна особистість письменника формувалася під впливом наддністрянського діалекту – дитячі і юнацькі роки він провів у селі Гординя Самбірського району – території поширення цього говору. Тому наддністрянська діалектна стихія виразно виявляється у творах А. Чайковського.

Діалектизми автор розглядав як джерело, основу формування літературної мови і вказував на необхідність надання їм “права громадянства”. Аналізуючи стан тогочасної художньої мови в статті “В справах нашої письменницької мови”, він зазначав: “Наша народня українська мова багата на різні наріччя-діялекти <...> Ми їх не вживаємо, вважаючи те за провінціалізм, льокалізми і т. п. Та ми їх ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарби ховаються в тих різних діялектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Нам би слідувало в тій велетенській праці розвитку письменницької мови подбати про те, щоб ті діялекти спрямувати в одне велике мовне річище <...> Коли цього доконаємо, тоді викинемо з письменницької скарбниці всі “прийдешності”, а на їхнє місце дамо право громадянства тому всьому, що створив дух українського народу за останню тисячу літ свого розвитку” [15, 361]. Отже, А. Чайковський виступав за активне введення діалектної лексики в художні твори з метою зробити її надбанням літературної мови. Орієнтуючись на говіркову основу останньої, письменник у своїх творах широко використовував діалектні особливості наддністрянського говору. Вживання діалектизмів у мові прози А. Чайковського переважно не мотивоване зображенням місцевих реалій і не пов’язане з відтворенням особливостей усної мови персонажів. Говіркові риси в художніх текстах використані не тільки в мовленні героїв, а й у мові автора, тому в творах немає чіткого розмежування мовних елементів на літературні й діалектні. Як стилістично нейтральні мовні одиниці, наддністрянські діалектизми введені А. Чайковським як в оповідання з життя сучасного йому галицького села, так і в історичні повісті про Козаччину. Наприклад, у творі “Віддячив ся” (1913), дія якого відбувається в Лівобережній Україні, а персонажами виступають запорізькі козаки, автор ужив низку наддністрянських діалектних форм, пор.: Густий непроглядний туман заляв широкий до безкраю степ лівобережної України. Ще *йно* свитає. Степом їде козак-запорожець. Він ще не старий. Найбільше буде йому *трийцять* літ з роду. Запорожець молив ся завзято хочачи прибити в собі неміле *вражине*, яке викликав заяць.

– Воно все гарно – говорив козак – коли б лише знати, в який світ завела мене нечиста сила. Годило ся б відпочити і поспідати. І *коневи* спочити треба. Кошовий сердитий буде, вилає, *коби* не що гіршого, та годі!

Поява діалектизмів у наведеному фрагменті тексту є наслідком розвитку тогочасної літературної мови в Галичині. Закінчення *-e* в іменниках середнього роду (*вражине*), флексія *-ови* в давальному відмінку іменників II відміни (*коневи*), звук *й* замість *д* у числівниках (*трийцять*), частки *йно*, *коби* є нормативними для західноукраїнського варіанта літературної мови. З погляду норм сучасної української мови ці мовні форми розглядаються як діалектні, але спеціальних художніх функцій у такому контексті вони не виконують.

Діалектними з позицій сучасної української літературної мови в художніх творах А. Чайковського виступають і такі мовні риси.

Голосний *и* вживається замість *і* на початку слова: – Може й знаю, та там вже не Чорноусенко, а як небудь *инакше* зветь ся... (Віддячив ся, с. 19).

Етимологічний *e* після *ч* послідовно не переходить в *o*: На дворі стало *вечерити* (Не піддавай ся біді, с. 22).

Давній *o* перед наступним складом із наголошеним *a* не перейшов у *a*: Воно якийсь голодра-нець конокрад, не *богато* з такої здобичі поживиш ся (Віддячив ся, с. 27).

Приголосний *r* депалаталізується там, де в літературній мові виступає м'яким: Турко черво-ний мов *бурак* пересунув свій кашкет геть аж на праве вухо дашком (Малолітній, с. 11).

Приголосні *з, с, ц* перед губними з *і, я* пом'якшуються: В тій хвилі вийшов місяць з за хмари і *присьвічував* йому в тій роботі (Не піддавай ся біді, с. 9).

Звук *л* переходить у *в* перед приголосними: Ось тобі мій синку глоток *горівки*, зараз і сили набереш (Віддячив ся, с. 14).

Приголосні *ц, с* депалаталізуються у суфіксах *-цьк-, -ськ-: <...>* таке мале, а вже від *мученицької* смерти втікати мусить (Козацька помста, с. 6); Хата відріжняла ся від інших *сельських*, бо була на підмуровану (Не піддавай ся біді, с. 45).

На місці літературного *хв* виступає звук *ф*: Лакей відчинив якусь невеличку *фіртку* й повів їх темними вузькими сінми (Козацька помста, с. 75).

Колишнє звукосполучення *єр* між приголосними перейшло в *ер*: Андрій устав раніше, об-мив ся студеною водою під *керницею* (Малолітній, с. 18).

У звукосполучі *вй* замість *й* виступає *л*: Здоров, хлопче, пчихай на *здоровля* (Віддячив ся, с. 14).

Іменники середнього роду мають закінчення *-е* в називному та знахідному відмінках однини: У нього було гарне напрочуд личко та кучеряве *волося* мов у баранця (Віддячив ся, с. 14).

У давальному відмінку однини іменників II відміни вживається флексія *-ови, -еви: Хлопцєви* були зв'язані позад руки сирівцем (Віддячив ся, с. 14).

Іменники III відміни та I відміни м'якої групи в родовому, давальному і місцевому відмінках однини закінчуються на *-и*: Він мусить стати людиною поступовою, а *при його талановитости*, це буде не важко (Панич, с. 140).

Для родового відмінка множинних іменників характерна флексія *-ий*: Се знає *людей* по-служило йому до того, що свого часу мав у всіх справах рішаючий голос (З ласки родини, с. 14).

Прикметники м'якої групи відмінюються за твердим типом основи: Добрячі Донці не пусти-ли з *порожною* торбою (Віддячив ся, с. 14).

Форми вищого і найвищого ступеня прикметників утворюються за допомогою суфікса *-ійш-: <...>* а ти колись дізнаєш ся, що нема *лютішого* звіра на чоловіка, як сам чоловік (Віддячив ся, с. 23).

Часто вживається займенник *тамтой*: – А тепер йдіть тату з *тамтого* будинку до сінній до бюро (Панич, с. 123).

У числівниках від *одинадцять* до *двадцять*, а також *тридцять* звук *д* заступає приголосний *й*: Він якраз за чотири роки скінчить, а її буде *дев'ятнайцять* (Панич, с. 91).

Числівники *обидва, обидві* мають форму *оба, обі*: Над вечером вернули Явтух з Максимом. *Оба* були під чаркою (Віддячив ся, с. 111); Він сів на лаві і держав сестру за *обі* руки (Не піддавай ся біді, с. 17).

Дієслова з основою на *г, к* в інфінітиві зберігають давній суфікс *-чи*: Сюди прийшло двох жидів з місточка, *<...>* щоби *помочи* землякові (Не піддавай ся біді, с. 62).

Аналітичні форми 3-ої особи однини наказового способу творяться за допомогою частки *най*: Сідайте їсти в кого є ложка, а у кого нема, *най* їсть долонею або постолом (Віддячив ся, с. 123).

У часових конструкціях вживається прийменник *по*: *По обіді* зачав Тучко ладити наймитови бричку (Малолітній, с. 22).

Підмет виражається іменником у формі родового відмінка: Як зійдеться таких *двох жовтодзьобів*, то яке то буде господарювання? (Малолітній, с. 19).

При перехідних дієсловах прямиий додаток – назва живих істот – виступає в називному відмінку: – Чого ти *діти лякаєш* проти ночі? – говорив Явтух (Віддячив ся, с. 124).

Нерідко вживаються конструкції давального відмінка без прийменника замість словосполу-чення родового відмінка з прийменником *у*: Нема стемплів... Як був похорон дитини, хтось *мені вкрав* (З ласки родини, с. 340).

Зазначені діалектні риси, що відображені в художніх творах А. Чайковського, вважалися загальноприйнятними для західноукраїнського варіанта літературної мови, у сучасній мові вони не закріпилися.

Використання надністриянського говору в художньому мовленні А. Чайковського, як показує аналіз складу говіркових рис, специфіки їх функціонування в мові автора та в мові героїв творів, тільки в окремих випадках має на меті досягнення художнього ефекту. Про усвідомлення автором здатності діалектних мовних одиниць виконувати стилістичні функції свідчить той факт, що окремі діалектизми письменник вводить лише в мовлення персонажів. Такі говіркові риси, як енклітичні та редуковані форми займенників (*го, му, тому*), форми майбутнього

часу, утворені з *бути* та дієслова в минулому часі (*будеш правив, буду платив, буде сіяв*), фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів (*зробилисьте, сь сказала, обіцялисте*) не вживаються в авторській мові, не засвідчені вони й у мові героїв історичних повістей. Як позанормативні елементи літературної мови, що мають територіальну віднесеність, вони виступають засобом мовної характеристики персонажів твору, їх етнографічної та соціальної ідентифікації.

Отже, в художній мові А. Чайковського зафіксовано низку наддністрянських говіркових ознак. Більшість діалектних одиниць у творах вжиті без заздалегідь визначеної стилістичної мети. Вони використані в ролі літературної мови, введені і в мовлення персонажів, і в мову автора. Стилiстичне застосування наддністрянського говору в художніх текстах А. Чайковського простежується лише в окремих випадках і виявляється у вживанні автором деяких діалектних форм тільки в мовленні героїв.

Подальші перспективні напрями дослідження використання наддністрянського діалекту в мові А. Чайковського пов'язані з аналізом діалектної лексики в творах, з'ясуванням її функціонального навантаження.

Список використаних джерел

1. Грещук В. Діалектне слово в художній мові / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 2010 – 2011. – № 11-12. – С. 3-11.
2. Грещук Василь. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Б. Голода / Василь Грещук, Валентина Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – С. 93-102.
3. Грещук Василь. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.
4. Жилко Ф. Т. Мова новел Марка Черемшини / Ф. Т. Жилко // Українська мова і література в школі. – 1954. – №4. – С. 20-31.
5. Кисілевський К. Говорові особливості Шашкевичевої мови / К. Кисілевський // Маркіян Шашкевич на Заході / упор. Я. Розумний. – Вінніпег: Інститут-Заповідник Маркіяна Шашкевича, 2007. – С. 193-205.
6. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський. – К., 1960. – 276 с.
7. Матвіяс І. Відображення говорів у мові Леся Мартовича / І. Матвіяс // Культура слова. – Вип. 73. – К., 2010. – С. 80-84.
8. Матвіяс І. Г. Відображення гуцульського говору в мові творів Марка Черемшини / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2011. – №2. – С. 14-18.
9. Матвіяс І. Діалектизми в мові творів Михайла Яцкова / І. Матвіяс // Українська мова. – 2013. – № 1. – С. 20-23.
10. Чайковський А. Віддячив ся: Оповідане з козацької давнини для української молоді / А. Чайковський. – Вінніпег, б. р. – 248 с.
11. Чайковський А. З ласки родини: Повість у 3-х ч. / А. Чайковський. – Ч. 1. – Edmonton: Prosvita, б. р. – 352 с.
12. Чайковський А. Не піддавай ся біді: Оповідане зі селянського життя / А. Чайковський. – Edmonton, б. р. – 67 с.
13. Чайковський А. Олюнька: Оповідане з життя ходачкової шляхти / А. Чайковський. – Edmonton, б. р. – 191 с.
14. Чайківський А. Панич: Повість з галицького життя / А. Чайківський. – Львів; Тернопіль; Нью-Йорк: Поділля, 1926. – 259 с.
15. Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Андрій Чайковський. – Львів, 2002. – Т. 1. – 514 с.

Анотація. У статті досліджено художню мову А. Чайковського з погляду відображення в ній наддністрянського говору. Проаналізовано особливості використання діалектизмів у контексті розвитку тогочасної літературної мови в Західній Україні. Визначено статус і функціональне навантаження говіркових елементів у структурі художнього тексту А. Чайковського.

Ключові слова: наддністрянський говір, діалектизм, літературна мова, художня мова, мовна норма.

Summary. In this article the artistic language of A. Tchaikovsky in terms of reflecting it Upper-Dniester dialect is explored. The features of dialect use in the context of contemporary literary

language in western Ukraine are analyzed. The status and functional loading of dialectal elements in the structure of A. Tchaikovsky literary text is determined. It is established, that the use by the author most of Upper-Dniester dialectal units in works is not associated with stylistic guidelines. In the conditions of instability and lack of normalization and codification of literary language writer was focusing on language with local dialects, spontaneously, unconsciously introduced Upper-Dniester dialectal elements in literary texts without predetermined stylistic goal. Dialects perform in A. Tchaikovsky works of communicative function, are the organic component of contemporary Western literary language. As dialectal such linguistic units are classified only in terms of standards of modern Ukrainian language. As stylistically neutral language forms writer uses Upper-Dniester dialects in speech and in language of author fiction, introduces them to the story of the life of contemporary Galician village and a historical novel about the Cossacks.

Use of dialect in artistic speech of A. Tchaikovsky only in some cases is directed on reaching stylistic effect. Some of dialect features (simplified and reduplicated forms of pronoun, forms of future tense created from auxiliary and verb used in the past tense, phonetically and morphologically edited remains of perfect in verb's past tense) writer purposefully uses only in the language of the characters to create local flavor, linguistic description of characters in stories, their ethnographic and social identity.

Key words: *Upper-Dniester dialect, dialecticism, literary language, art language, language norms.*

Отримано: 19.01.2015 р.

УДК 811.161.2'373.7

Судук І.І.

СЕМАНТИКА СТІЙКИХ БІБЛІЙНИХ ПОРІВНЯНЬ

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки вивчення мовної картини світу є особливо актуальним, оскільки дозволяє розкрити, як у тій чи іншій мові відображені особливості життя народу, його ментальність тощо. Дослідження мовної картини світу Біблії є необхідним для глибокого розуміння сакральних текстів, забезпечення адекватного перекладу їх на різні мови.

Біблія як витвір книжності характеризується наявністю багатьох засобів створення образності, одним з яких є порівняння. Вони є невід'ємним атрибутом біблійних текстів. Вчені-мовознавці неодноразово зверталися до вивчення мови Біблії, але здебільшого їхня увага була зосереджена на дослідженні біблійної фразеології та семантики лексем-символів (Г. Бурдіна, Л. Грановська, М. Демський, О. Сафронова, Л. Шевченко, Е. Сікорська), особливостей синтаксичної організації тексту перекладів Святого Письма (А. Галас, Т. Мороз, С. Харченко, С. Шабат), їх стилістичних особливостей (О. Горбач, М. Лесюк). Компаративні конструкції у цих та інших працях згадані тільки принагідно. Проте, зазначимо, що біблійні порівняння відзначаються різноманітністю структури, семантики і функцій. Серед них виділяється група повторюваних порівнянь, які репрезентують ключові поняття картини світу народів-творців Біблії, мають значне стилістичне навантаження.

Мета статті – вивчення семантики виділеної групи біблійних порівняльних конструкцій, їх стилістичного навантаження та ступеня репрезентації ними елементів картини світу давніх народів.

Відзначимо, що дотримуємося погляду на порівняння як на чотирикомпонентну структуру, яка складається із суб'єкта порівняння (того, що порівнюється), об'єкта порівняння (того, з чим порівнюється суб'єкт), основи порівняння (ознаки, за якою зіставляються суб'єкт і об'єкт) та показника порівняння (засобу вираження порівняльної семантики).

Відтворюваність повторюваних порівнянь у різних книгах Біблії, незмінність об'єктної частини і варіативність суб'єкта при ній [9, 51; 1, 44] – ці ознаки дали змогу кваліфікувати їх як стійкі порівняння.

Найпоширенішим стійким порівнянням у Святому Письмі є вираження незліченної кількості народу Ізраїля за допомогою ряду синонімічних об'єктів *зори, пісок, порох*. У П'ятикнижжі Мойсея це порівняння – обіцянка Бога обраному народові, що експлікується формою основи порівняння (майбутній час дієслова). Надалі старозаповітні, а також новозаповітні автори, вживаючи це порівняння, таким чином підтверджують виконання Богом своєї обіцянки, що також експліковано формою основи порівняння (дієслово в минулому часі). Повторюваність цього порівняння у значній кількості біблійних книг ілюструє думку російського дослідника Свято-